

Managementsamenvatting

Inleiding

De groep mensen met een lichtverstandelijke beperking (lvb)¹ is oververtegenwoordigd in de strafrechtketen.² Er is een aantal kenmerken vastgesteld die voorkomen bij mensen met een lvb, die van invloed zijn op crimineel gedrag of op het slachtoffer worden van criminaliteit of geweld. Personen met een lvb zijn veelal makkelijker te beïnvloeden en overzien de consequenties van hun handelen minder goed. Daarnaast hebben zij een lagere impulscontrole en hebben ze moeite met het lezen van sociale signalen. Tegelijkertijd kennen personen met een lvb een drang naar sociale acceptatie wat, in combinatie met een laag zelfvertrouwen, het voor hen lastig maakt weerstand te bieden wanneer zij uitgenodigd worden tot het vertonen van grensoverschrijdend gedrag.

Sommige wetenschappers wijzen op het risico dat ook het justitiële domein zelf bijdraagt aan de oververtegenwoordiging van mensen met een lvb in de strafrechtketen. Het niet tijdig herkennen van en niet juist bejegenen van mensen met een lvb kan leiden tot een verkeerde interpretatie van gedrag. Met bijvoorbeeld escalaties of fouten in het verhoor van een verdachte tot gevolg. Een mogelijk gevolg hiervan zijn strengere straffen, het minder snel in aanmerking komen voor detentiefasering of het eerder omzetten van voorwaardelijke straffen. Een aanpak binnen elk onderdeel van de strafrechtketen die beter op deze groep is afgestemd, zal dan ook bijdragen aan het verminderen en voorkomen van recidive en slachtofferschap bij mensen met een lvb.³

Begin 2020 heeft de landelijke werkgroep voor lvb binnen de strafrechtketen, waaraan de verschillende ketenpartners⁴ deelnemen, een werkagenda voor de periode 2020-2021 vastgesteld. De bestuurders van de betrokken organisaties in de strafrechtketen (Bestuurlijk Ketenberaad) hebben deze werkagenda in mei 2020 bekrachtigd. Hierin wordt beschreven dat extra inspanning nodig is om ervoor te zorgen dat professionals in de strafrechtketen structureel meer aandacht hebben voor lvb-problematiek en dat zij vaardiger worden om mensen met een lvb op een effectieve manier te bejegenen en te begeleiden. In de komende jaren wordt ingezet op verduurzaming en implementatie. Daarvoor heeft het ministerie van Justitie en Veiligheid (JenV) behoefte aan een procesevaluatie van de inzet op het thema van lvb tot nu toe. Het doel van het onderhavige onderzoek is dan ook het verkrijgen van inzicht in de mate waarin de verschillende partners uit de strafrechtketen de activiteiten zoals afgesproken in de werkagenda (en de voorloper daarvan, het verbeterplan) tot op heden hebben geïmplementeerd. De hoofdvraag van het onderzoek formuleren wij als volgt:

In welke mate en op welke manier is er bij de verschillende ketenpartners aandacht voor en worden er initiatieven geïntroduceerd gericht op mensen met een lvb, op de thema's bewustwording, signaleren, communiceren en interveniëren?

¹ Hiertoe behoren mensen met een IQ van 50-70 én met een IQ van 70-85 met bijkomende problematiek in het aanpassingsvermogen.

² Kaal, H. L. (2019). Het belang van het herkennen van een lvb in de strafrechtketen. Tijdschrift voor Psychiatrie, 6, 809-813.

³ Idem.

⁴ Raad voor de Kinderbescherming, politie, het OM, de Rechtspraak, Halt, de 3 reclasseringsorganisaties, de William Schrikker Stichting, Dienst Justitiële Inrichtingen, Slachtofferhulp Nederland.

We bespreken achtereenvolgens de thema's bewustwording, signalering, communicatie en interveniëren met betrekking tot de lvb-doelgroep. Tot slot reflecteren we ook kort op de ervaringen van mensen met een lvb, waarna we onze conclusies presenteren en de deelvragen voor het onderzoek beantwoorden.

Bewustwording

Er is ingezet op het thema **bewustwording** door het organiseren van bewustwordingsactiviteiten en het ontwikkelen en onder de aandacht brengen van informatiemateriaal (voor een overzicht zie pagina 22 van het hoofdrapport). Sommige organisaties hebben binnen de organisatie een aandachtfunctionaris of ambassadeur op dit thema aangewezen. Ook is het thema lvb onderdeel van trainingen en (basis)opleidingen waarin professionals geholpen worden in het herkennen en omgaan met mensen met een lvb. Halt, de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) en de 3 reclasseringsorganisaties (3RO) hebben een breed aanbod aan trainingen en materialen over het thema lvb ontwikkeld en een netwerk opgezet met (regionale) ambassadeurs. Halt lijkt als organisatie de aandacht voor het thema het meest te stimuleren door het breed en actief onder de aandacht te brengen van materiaal en trainingen. Ook politie, OM, Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) en Slachtofferhulp Nederland (SHN) hebben stappen gezet op het thema van lvb door materiaal te ontwikkelen en activiteiten te organiseren. Het onder de aandacht brengen van dit materiaal kan breder in deze organisaties gestimuleerd worden. Wat over het algemeen opvalt, is dat er door de professionals beperkt gebruik wordt gemaakt van de bewustwordingsactiviteiten, informatiemateriaal en trainingen. Redenen hiervoor zijn dat het aanbod niet bekend is en dat professionals aangeven zich in hun werk bewust te zijn van het thema lvb en ervaring met de doelgroep hebben. Daarnaast wordt bewustwording volgens de professionals voornamelijk gestimuleerd door het opdoen van concrete (leer)ervaringen omtrent het werken met mensen met een lvb.

Signalering

Vroegtijdig **signaleren** van een lvb binnen de strafrechtketen wordt door alle organisaties als een belangrijk thema genoemd. Bij Halt, 3RO, de RvdK en DJI wordt de SCIL als screeningsinstrument ingezet om een persoon met lvb te signaleren. Hoewel er in verschillende organisaties wordt ingezet op het gebruik van de SCIL, gebeurt dit op dit moment in de praktijk maar in een klein deel van de gevallen. De situatie als gevolg van corona maakte het gedurende 2020 en begin 2021 moeilijk om grootschalig trainingen te geven en bemoeilijkte tevens het afnemen van de SCIL. Respondenten uit alle organisaties die de SCIL gebruiken noemen dat er ook handelingsverlegenheid bestaat ten aanzien van de inzet van de SCIL. Praktische trainingen over het gebruik van de SCIL kunnen behulpzaam zijn om meer zelfvertrouwen op te bouwen om het gesprek over een lvb aan te gaan.

De informatie uit het sociaal verhoor bij de politie en de contextinformatie die partners bezitten zijn belangrijke bronnen om een lvb te herkennen. Het belang van het doorvragen in het sociaal verhoor staat bij politiemedewerkers nog niet voldoende op het netvlies aldus de gesproken respondenten in dit onderzoek. Vrijwel alle respondenten geven aan dat het delen van (context)informatie tussen ketenpartners binnen de strafrechtketen over het algemeen goed verloopt, in het bijzonder op ZSM. Knelpunten met betrekking tot het delen van informatie komen met name voor wanneer informatie wordt gedeeld met ketenpartners buiten de strafrechtketen (sociaal domein en zorginstellingen).

Communicatie en interventie

Tijdige signalering en bewustwording op het thema lvb is randvoorwaardelijk om professionals de **communicatie** en in te zetten **interventies** hierop te laten aanpassen. Een lvb wordt vaak pas laat in het proces of helemaal niet

gesignaleerd, waardoor communicatie en sancties niet goed aansluiten op het niveau van iemand met een lvb. Ten aanzien van het thema communicatie zijn er verschillende tools ontwikkeld die gericht zijn op het communiceren met mensen met een lvb. Deze tools worden echter nog beperkt gebruikt en dit kan meer gestimuleerd worden. De communicatietools zijn (zie pagina 37 in hoofdrapport):

- a. Basistool Strafrechtketen;
- b. Voorlichtingsfilmpjes over het strafproces;
- c. Toolbox Jeugdreclassering voor lvb jongeren;
- d. Risicospiegel;
- e. Folders/informatiemateriaal dat lvb-proof is gemaakt.

De volgende interventies zijn ontwikkeld specifiek voor mensen met een lvb (pagina 41 in hoofdrapport):

- a. Training CoVa-plus;
- b. Training Stap voor Stap (3RO);
- c. Leerstraf So-Cool;
- d. Leerstraf TACt Plus;
- e. Het lvb excuusboekje (Halt).

Ervaringen van mensen met een lvb

Over het algemeen geven de mensen met een lvb die we in het kader dit onderzoek hebben gesproken aan dat ze met alle ketenpartners zowel positieve als negatieve ervaringen hebben gehad. Positieve ervaringen worden vaak omschreven als een rustige manier van communiceren, waarbij de tijd genomen wordt om dingen uit te leggen en waarbij de mensen met een lvb de kans krijgen om vragen te stellen. Terugkerende factoren die meespelen in negatieve ervaringen zijn het niet begrijpen van vragen in een verhoor of op zitting, het idee dat de procedure van tevoren niet voldoende was uitgelegd of een gevoel dat professionals een vernederende toon aansloegen.

Conclusies

Om in de keten structureel meer aandacht te hebben voor lvb is het van belang om vooral te blijven inzetten op bewustwording en de herkenning van lvb. Hoe meer professionals weten dat deze groep sterk oververtegenwoordigd is binnen het strafrecht, hoe meer zij zullen beseffen dat zij ook te maken hebben met deze groep in hun dagelijks werk. Om deze boodschap aan alle professionals over te brengen is het inzetten van voorlichting of trainingen cruciaal. Ook is het van belang om aandacht voor lvb in het sociaal verhoor en het gebruik van de SCIL te stimuleren, zodat er eerder en meer informatie beschikbaar komt over een mogelijke lvb.

In de onderstaande tabel geven wij beknopt antwoord op de afzonderlijke deelvragen gesteld in dit onderzoek.

Onderzoeksvraag	Antwoord
Bewustwording	
1. Welke bewustwordingsactiviteiten zijn georganiseerd en nemen de ketenpartners hier deel aan?	Een volledig overzicht van bewustwordingsactiviteiten en -materialen is opgenomen onder paragraaf 3.1. De meeste organisaties hebben een handreiking of factsheets, e-modules en trainingen ontwikkeld over het herkennen van en de communicatie met een lvb. Deelname of het gebruik hiervan is afhankelijk van de professionals zelf. Professionals zijn nog niet in grote mate bekend met het aanbod en ook worden materialen nog niet structureel gebruikt. Het verschilt per organisatie met welk type materiaal of training professionals het meest bekend zijn. Binnen Halt, 3RO en de RvdK was

	de bekendheid met de materialen of trainingen het grootst. De online trainingen aangaande lvb waren in alle drie deze organisaties goed bekend.
2. Is er aandacht voor bewustwording van de impact van lvb op iemands functioneren en wat betekent dit voor de professionals?	Landelijk is er een pilot geweest met een VR-bril, waarmee professionals uit de strafrechtketen zelf kunnen ervaren hoe het is voor mensen om een lvb te hebben. De professionals die aan de pilot hebben deelgenomen waren hiervan erg onder de indruk. Veel ander materiaal is gericht op herkenning of communicatie met mensen met een lvb. In alle organisaties schatten professionals echter in dat zij zich al goed bewust zijn van de impact die een lvb heeft op iemands functioneren. Dit maakt dat zij minder geneigd zijn gebruik te maken van voorlichtingsmateriaal of (online) trainingen aangaande lvb.
3. Hoe heeft men kennis over lvb binnen de organisatie geborgd?	Bijna alle ketenpartners hebben landelijk een beleidsmedewerker of -adviseur aangesteld die het thema lvb in de portefeuille heeft. Zij zijn een landelijk aanspreekpunt en/of trekker op het thema. Daarnaast werken RvdK, Halt en 3RO met officiële (regionale) vakspecialisten/aandachtfunctionarissen. Zij hebben een functie in het verspreiden van informatie over lvb en zijn een aanspreekpunt op het thema binnen hun team of regio.
4. Heeft elke ketenpartner de herkenning van lvb opgenomen in hun opleidingen (zowel basis- als vervolgo opleidingen)?	Bij alle ketenpartners zijn opleidingen beschikbaar specifiek op het onderwerp van lvb. Het onderwerp is echter zelden opgenomen in de basisopleiding voor nieuwe medewerkers. Online en praktische trainingen zijn verdiepend en in veel gevallen op vrijwillige basis. Bij Halt zijn alle medewerkers getraind op het afnemen van de SCIL. Ook bij de RvdK is een deel van de medewerkers getraind in werken met de SCIL, wat uitgebreid zal worden na de coronapandemie.
5. Is er een ambassadeur lvb aangesteld binnen de organisatie als laagdrempelig aanspreekpunt?	Zie hierover ook vraag 3. Ongeveer de helft van de organisaties heeft officieel ambassadeurs aangesteld. De politie heeft informele sleutelfiguren lvb.
Signaleren	
6. Is men in staat een lvb te herkennen en hoe gebeurt dit, zoals bijvoorbeeld door de toepassing van SCIL of ophalen van contextinformatie?	Respondenten geven aan dat zij zichzelf overwegend gemiddeld of goed geëquipeerd voelen om een lvb te herkennen. Van collega's wordt ingeschat dat zij zich in mindere mate hiertoe geëquipeerd voelen. De SCIL wordt binnen de RvdK, Halt, 3RO en DJI gebruikt om een lvb te herkennen. Zoals eerder benoemd zijn binnen Halt en RvdK initiatieven opgezet om grote aantallen medewerkers te trainen in het afnemen van de SCIL. Bij 3RO is een e-learning over de SCIL beschikbaar. Binnen Halt wordt hiernaast gestuurd op gebruik van het instrument. Ook contextinformatie kan leiden tot herkenning van een lvb, met name informatie over iemands woonsituatie of bijzonder/speciaal onderwijs. Wel blijkt uit de interviews dat in alle organisaties nog regelmatig lvb niet wordt herkend of pas in de toezichtsfase.
7. Zijn er knelpunten met betrekking tot informatiedeling? Zo ja, welke oplossingen zouden hiervoor bedacht kunnen worden?	Ketenpartners zijn overwegend positief over de onderlinge informatiedeling. Knelpunten worden vaker ervaren in de informatiedeling met gemeenten of zorginstellingen. Voor het delen van informatie van deze organisaties is toestemming van de betreffende persoon nodig, maar ook als deze reeds is gegeven stuiten de ketenpartners soms op weerstand. Andere knelpunten komen voort uit het beeld dat professionals hebben van de AVG. De complexiteit van de AVG kan voor aarzeling zorgen in het delen van informatie. Andere professionals lossen dit op door altijd toestemming te vragen van een verdachte of cliënt voor het delen van informatie. Verdere (en periodieke) voorlichting hierover zou dit knelpunt kunnen verminderen.
8. Wordt er in de keten en/of met andere partners buiten justitiële keten samengewerkt? Zo ja, hoe ziet deze samenwerking eruit?	De meeste initiatieven die gestart zijn op het thema van lvb zijn gericht op en ontwikkeld door de individuele ketenpartners, en zijn niet gericht op meerdere organisaties of gestart met organisaties buiten het justitiedomein. Wel heeft de landelijke werkgroep, in samenwerking met de William Schrikker Stichting (WSS), verschillende communicatietools ontwikkeld die meerdere ketenpartners kunnen gebruiken. De pilot met de VR-bril is als landelijk initiatief hierop ook een uitzondering.
Communiceren	
9. Hoe heeft men de communicatie en bejegening voor mensen met een lvb aan hun niveau aangepast?	Er zijn, naast (vrijwillige) trainingen over communicatie en bejegening (zie voor een overzicht paragraaf 3.1), diverse tools ontwikkeld voor de communicatie met mensen met een lvb. Een overzicht van de beschikbare tools is opgenomen in paragraaf 5.1. Tools die vaker gebruikt worden zijn de pictogrammen en de voorlichtingsfilmpjes, beide over het strafproces. Ook hebben sommige organisaties hun communicatie (brieven) aangepast zodat deze begrijpelijk is voor een persoon met een lvb.

10. Staan in de protocollen handelingsperspectieven beschreven bij een vermoeden van lvb?	Bij de meeste ketenpartners wordt in de standaard werkomschrijving of werk protocollen nog geen specifieke aandacht besteed aan het thema lvb. Wel wordt er aandacht besteed aan eventueel kwetsbare verdachten, waar een lvb onder geschaard wordt, en hoe daarbij te handelen. Ook hebben alle organisaties wel een handreiking of factsheet over lvb beschikbaar, waarin handelingsperspectieven worden geboden.
11. Zijn ketenpartners voldoende geëquipeerd om personen met een lvb op een effectieve en bij hun denkniveau passende manier te bejegenen en te behandelen? Zo nee, wat ontbreekt er dan?	Professionals uit de strafrechtketen voelen zich gemiddeld vrij goed geëquipeerd in de communicatie met mensen met een lvb. Zij schatten wederom in dat hun collega's zich gemiddeld minder geëquipeerd voelen dan zichzelf. Een deel van de professionals voelt zich door zijn/haar ervaring goed geëquipeerd in de communicatie met alle doelgroepen. Medewerkers die nog enige handelingsverlegenheid kennen geven aan dat praktische training in gesprekstechnieken een manier zou zijn om dit te verhelpen. Sommige tools zouden nog wijder verspreid kunnen worden onder alle ketenpartners, zoals de pictogrammen set.
Interveniëren	
12. Sluiten sancties, advisering, bejegening en begeleiding aan op het niveau van een persoon met lvb?	In de strafbepaling nemen de officier of rechter standaard de persoonlijke situatie van een verdachte mee in hun beslissing, waarmee zij ook een lvb meenemen in hun beslissing wanneer deze signaleerd wordt. Wel staan het OM en de Rechtspraak op grotere afstand van verdachten en is er daarom ook relatief minder aandacht geweest voor het thema lvb. Binnen de begeleiding van de RvdK, Halt en 3RO kan veel maatwerk geleverd worden. Ook zijn er speciale interventies voor mensen met een lvb ontwikkeld op thema's als probleemoplossing, zelfbeheersing en agressie.
13. Is er zicht op welke interventies voor lvb in het justitiële domein nog ontbreken?	Doordat er veel maatwerk geleverd kan worden en er trainingen voor mensen met een lvb ontwikkeld zijn, komen er weinig ontbrekende interventies uit het onderzoek naar voren. Wel geldt er voor sommige trainingen een minimumstraf, wil deze opgelegd kunnen worden. Omdat mensen met een lvb veel baat kunnen hebben bij een training in bijvoorbeeld sociale vaardigheden, bestaat de wens om deze eerder op te kunnen leggen of hier een laagdrempelige versie van te ontwikkelen.